Co.,
sterdam.
reemde COUPONS
PROLONGATIËN
igatiekoers. Bedragen
RES
POLITICS; CALVINISM
E VENNOOTSCHAP
HANDEL
OORHEEN
& WORMSER.
rzekering.
Gulden.
MARLE, Jhr. Mr.
K VAN DER OYE
erzekeringen
N:
ienst der
id.
HEDENIS
OUBERT
MSER.
ILLUSTRATIËN.
onden ƒ1.—.
E VENNOOTSCHAP
KHANDEL
OORHEEN
R & WORMSER.
Gymnasium,
rdam.
ontving de Vereeni-
niversitair Onderwijs
50; C. P. ƒ 1.50; J.
ƒ 2.50; de W. ƒ 1;
ƒ 0.50; T. P. d'H.
1; Wed. H. J. H.
Vlissingen: N. Z.
ƒ 0.50; J. C. ƒ 1;
ƒ 1; P. G. L. ƒ 1;
t; A. G. ƒ 0.50; P.
M. ƒ 1; C. V. ƒ 1.
B. ƒ 1.25; J. K. ƒ 1;
0; N. C. ƒ 1; J. d.
ƒ 0.75; P. M. ƒ 0.50;
A. J. d. V. ƒ 0.50;
P. ƒ 1; M. v. d. W.
1; Wed. v. S. ƒ 0.50;
Koudekerke: A.
D. K. ƒ 0.50; W.
C. v. S. ƒ 2; J. J.
ƒ 1; A. J. ƒ 1; K.
Grijpskerke: J. d.
kerke: J. D. ƒ 0.50;
; Wed. L. D. ƒ 0.50;
: A. S. ƒ 1; L. S.
ƒ 2. Schoondijke:
o; Ds. A. v. d. L.
ƒ 5; L. P. v. B.
1; I. J. d. H. ƒ 2.
A. F. ƒ 0.50; J. H.
0.50; J. A. ƒ 1; M.
. Azn. ƒ 5; W. R.
B. ƒ 1; Ds. W. G.
dag: J. d. P. ƒ 2.50;
2; J. d. F. Pz. ƒ 2;
1: R. J. S. ƒ 2.50;
. R. ƒ 2.50; A. S.
M. v. O. ƒ 1; Wed.
A. S. L. ƒ 1. Sluis-
H. d. K. ƒ 1; Ds.
H. H. ƒ 1; M. D.
. ƒ 1; P. d. B. ƒ 2;
. ƒ 1; J. W. ƒ 1;
K. d. F. ƒ 1; M.
J. A. d. J. ƒ 2.50.
M. V. ƒ 0.50; C.
ƒ 2.50. Kapelle:
o. Wemeldinge:
A. P. Mz. ƒ 1; K.
hore: P. S. ƒ 1.
ƒ 2; J. B. ƒ 1.50.
V. ƒ 1; Wed. J.
H. E. ƒ 1; C. J.
rt: L. J. F. ƒ 2.50.
J. V. ƒ 1; M. K.
J. d. S. ƒ 1; W.
S. ƒ 0.50. Zierik-
ƒ 1; Gr. ƒ 1; N.
V. Gz. ƒ 1; D. v.
J. P. B. ƒ 1; M.
W. v. d. B. Ds.
t. Jz. ƒ 1. 's Heer-
Hoek bij Ter-
Sommelsdijk: J.
ƒ 2.
ier de bijdragen
beschikt.
kkerij:
BAKKER,

De Herauf

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* Nº. 124.)

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.**
Inzendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 23 September 1900. Nº. 1186.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden ƒ **1.20**, voor het Buitenland per jaar ƒ **6** bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureel **10** Cent
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureel te Amsterdam.
Advertentiën: van **1** tot **6** regels ƒ**1.20**, voor elken regel meer **20** Cent
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereen. **12** Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

LAATSTE REEKS.

XXXIII.

KERK EN STAAT.

XXI.

> Want die in Petrus krachtiglijk wrocht tot het apostelschap der besnijdenis, die wrocht ook krachtiglijk in mij onder de heidenen. Galaten 2 : 8.

Alzoo is het doorzichtig als glas, waarin ten deze het eigenlijke geschilpunt *niet*, en waarin het *wel* schuilt. Dat de „burgermaatschappij" en de „gemeente der geloovigen" twee zeer onderscheidene levenskringen vormen, en dat wie Overheid is in de burgermaatschappij, daarom nog geen zeggenschap in Christus' kerk heeft, staat tusschen onze bestrijders en ons vast. Allen zonder onderscheid, die ten onzent nog aan den Gereformeerden naam vasthouden, stemmen dit onvoorwaardelijk toe. En evenmin bestaat er verschil van gevoelen over, dat de Overheid als „dienaresse Gods," gehouden en geroepen is, om het Evangelie zijns Zoons vrijen toegang onder het haar toevertrouwde volk te verzekeren, en den voortgang en den bloei der Christelijke kerk, ook buiten de grenzen van haar ge bied, met alle haar ten dienste staande middelen te bevorderen, slechts onder dit ééne voorbehoud, dat deze middelen niet in strijd mogen komen met den geest van Christus, met den aard van het Evangelie of met het karakter der kerk. Zoolang die kerk in ééne gestalte, met ééne belijdenis, als innerlijke en uitwendige eenheid optreedt, rijst er onder ons alzoo geen verschil hoegenaamd over de taak, die de Overheid jegens deze ééne kerk heeft te vervullen. Daarentegen komt er een zeer ernstig verschil van gevoelen op, zoodra de ééne kerk van Christus zich aandient in velerlei vorm. Dan toch is het de overtuiging van hen, die onvoorwaardelijk aan Art. 36 van onze Confessie, in zijn historische en aldus eenig geldige beteekenis, vasthouden: 1º. dat slechts één vorm van Christus' kerk voor God bestaanbaar is, en dat alle andere formatiën die zich als zoodanig aandienen, valsche nabootsingen zijn; 2º. dat de Overheid even beslist zich voor de kerk in haar eenig ware formatie partij moet stellen, als zij gehouden is, de valsche nabootsingen te weren en tegen te staan; en 3º. dat deze plicht der Overheid in absoluten en idealen zin doorgaat, geheel onafhankelijk van de vraag, of de overheidspersonen zelve en het volk als natie, al dan niet bij deze eenig ware kerk zijn aangesloten. Is dit niet het geval, dan, ze geven dit toe, zal er wel geen sprake van zijn, dat zulk een Overheid zich van haar taak kwijt; maar dit belet niet, dat toch ook in dit geval haar die taak als onafwijsbare eisch gesteld blijft. En hiertegenover nu stellen wij: 1º. dat het uiteengaan van de Christelijke kerk in meerdere formatiën een noodzakelijk gevolg is van elke rijkere ontplooiing van het volksleven, en van het tot zijn recht komen van het subjectieve element in het geloofsleven; 2º. dat aan de Overheid als zoodanig het recht en de bevoegdheid niet toekomt, om in het godgeleerd, kerkrechtelijk en liturgisch verschil van overtuiging, dat hierbij aan het licht komt, vonnis te vellen, en dat niet haar macht, die altoos de macht van het zwaard is, maar alleen geestelijk overwicht aan de ééne richting boven de andere den triomf kan verzekeren; en 3º. dat op dien grond de Overheid zich niet tusschen kerkformatie en kerkformatie partij mag stellen, maar aan allen, op onbelemmerde wijze, vrije ontwikkeling heeft te verzekeren, en slechts dan tusschenbeide mag treden, als er, van welke zijde ook, aanranding plaats heeft van het gemeene recht, hetzij ten laste van den Staat, hetzij ten laste der persoonlijke conscientie, hetzij van de kerken onderling.

Het eerste, of *absolute*, standpunt staat alzoo regelrecht tegen het door ons beleden of *relatieve* standpunt over, en het is deze tegenstelling die kortweg is saam te vatten als de tegenstelling van het *Roomsche* en het *Protestantsche* beginsel. De Roomschgezinden zijn in de doorvoering van het absolute beginsel consequent. Zij alleen. De geopenbaarde waarheid heeft, naar zij belijden, slechts éénen vorm en laat geen afwijkende nevenvormen toe. Dienovereenkomstig houdt Rome dan ook staande, dat God niet alleen één bepaalde waarheid geopenbaard heeft, maar ook voor heel de wereld en voor alle eeuwen één bepaald leergezag heeft ingesteld, dat beslist en uitmaakt, in welken vorm *alle* geloovigen, alle eeuwen door, en aan alle oorden der wereld, deze ééne waarheid hebben te belijden. Die aldus aangegeven vorm van belijdenis heeft even goddelijk gezag als de geopenbaarde waarheid zelve. Wat daar van afwijkt, of daartegen ingaat, is niet een min zuivere, min volledige belijdenis, maar leugen en valschheid. Vrijheid van eigen inzicht wordt alleen in zooverre toegestaan, als het hoogste leergezag zich over eenig punt nog niet heeft uitgesproken. Maar zóó niet heeft het hoogste leergezag ook over zulk een punt uitsluitsel gegeven, of die vrijheid valt weg. Die vrijheid krimpt dus steeds meer in, ze wordt steeds kleiner. En het ideaal, waarnaar men streeft, is om steeds meer over heel de wereld alle geloovigen in alle dingen tot eenvormige overtuiging en belijdenis te brengen. Hieruit vloeit voort, dat de Roomschgezinden nooit anders dan ééne kerk erkennen kunnen. In de practijk mogen ze, door de macht der feiten gedwongen, van dezen vasten regel afwijken, maar dit heeft voor hen nooit andere beteekenis, dan die van een *tolerari posse*, d. i. van een toestand die tijdelijk geduld wordt; en, zoodra deze omstandigheden zich wijzigen, herneemt de absolute eisch der ongewraakte en onwraakbare theorie zijn nooit verouderd recht. En uit deze absolute theorie vloeit het dan van zelf voort, dat ook de Overheid zich altijd *voor* de ware en tegen de *valsche* kerk partij heeft te stellen. Niet, als had zij theologische vraagstukken te beoordeelen. Dit ligt volgens Rome ten eenenmale buiten haar bevoegdheid. Maar God heeft in het hoogste leergezag, d. i. in den apostolischen stoel van Rome, ook aan de Overheid de rechtstreeksche aanwijzing gegeven, wat ze als waar te eeren en als valsch te bestrijden heeft. Een Overheid, die voor dit hoogste leergezag bij de beoordeeling van het ware of valsche in religie en kerk, *niet* onvoorwaardelijk zwicht, komt alzoo in verzet tegen de door God gestelde macht. Dit nu is haar als Dienaresse Gods tot zonde. Wil ze dus die zonde niet begaan, maar zich Gode gehoorzaam betoonen, dan heeft ze dit hoogste leergezag in alle geestelijke dingen te erkennen; alleen die kerk te eeren, die dit hoogste leergezag draagt; en al wat zich daarnevens onder den naam van kerk opwerpt, als ketterij en secte te veroordeelen, tegen te staan en te bestrijden. Alle welke gevolgtrekkingen zeer ten onrechte geweten worden aan mindere menschenliefde of aan persoonlijke heerschzucht. Ze zijn niet anders dan de rechtstreeksche gevolgtrekking uit de hoofdstelling, de noodzakelijke belichaming van het eens aanvaarde beginsel; en dat beginsel is niet anders, en zal nooit anders zijn, dan het beweren, dat *de absolute waarheid Gods* ook in haar subjectieve belijdenis gebonden is *aan één absoluten vorm*.

Dat dit nu niet de Protestantsche lijn is, veel min de Gereformeerde, behoeft ter nauwernood betoog. De kerk, die dusver in het met gezag bekleed instituut werd gezocht, is voor onze vaderen geworden: *de vergadering der geloovigen*. Hierin lag de groote overgang van het objectieve naar het subjectieve standpunt. De subjecten waren „de geloovigen", de personen, de belijders, en in hen, niet in een objectief leergezag, nam heel de Reformatie, en nam met name de Calvinistische Reformatie, haar uitgangspunt. Ze deed dit niet, om de waarheid Gods aan de willekeur der persoonlijke opvatting, of om de kerk aan de woeling der demagogie prijs te geven. Wel kwam dat streven op bij de Dooperschen in geestelijken en bij de Independentisten in kerkelijken zin, maar de Gereformeerden als lichaam hebben zich steeds tegen dit loswoelen van allen vasten grondslag met hand en tand verzet. Hun standpunt was een gansch ander. Ongetwijfeld erkenden zij de noodzakelijkheid van een objectieve leiding, maar ze oordeelden, dat deze *van Christus zelf* uitging. Er was *het Woord*, en er was de verlichting en werking van *den Heiligen Geest*, en het was *de Christus*, die als Koning zijner kerk door dit zijn Woord en door den Heiligen Geest zijn geloovigen leidde en stuurde. En deze werking van den levenden Christus stelden ze niet voor als een werking, die zich bond aan kerkelijke ambtsdragers, om *middellijk*, d. i. door hen, de geloovigen te leiden, maar als een werking die naar de geloovigen *rechtstreeks* uitging en de onmiddellijke gemeenschap van elk kind van God met het Heiligdom daarboven tot stand bracht. Niet alsof dit alle middellijke leiding door de Opzieners der Gemeente uitsloot. Integendeel, voor alle gezamenlijke actie was die middellijke leiding op aarde onmisbaar. Maar toch, ook zoo werkte die leiding door menschen nooit autoritair, maar ontving haar zegel eerst door de overtuiging die de Heilige Geest in het hart der geloovigen wekte.

Daarbij nu koesterden onze vaderen zeer stellig de illusie, dat op die wijs, evengoed als onder Rome, ja beter nog, de eenheid der geloovigen ook in hun *subjectieve* belijdenis stand zou houden. Wat Paulus aan die van Filippi schreef: [1] „Zoovelen als wij volmaakt zijn, laat ons dit gevoelen; en indien gij iets anderszins gevoelt, ook dat zal God u openbaren; doch daartoe wij gekomen zijn, laat ons daarin naar denzelfden regel wandelen, *laat ons hetzelfde gevoelen*"; ja, zelfs wat hij aan die van Corinthe voorhield: [2] „Ik bid u, broeders, door den naam van onzen Heere Jezus Christus, *dat gij allen hetzelfde spreekt*", -- wenkte hen niet als een ideaal, maar als een zekere uitkomst, waartoe ze waanden aanstonds te zullen geraken. Het was éénzelfde waarheid, die ze allen beleden; het was éénzelfde Woord, waaruit ze allen putten; het was éénzelfde Christus, die hen allen regeerde; het was éénzelfde Heilige Geest, die hen verlichtte en leidde; hoe kon het dan anders, of ze moesten allen tot éénzelfde belijdenis komen, en die belijdenis eenparig verdedigen. Aanvankelijk kwam het dan ook niet in hen op, dat de breuke met Rome de bestaande onderlinge eenheid in belijdenis en eeredienst zou doen teloor gaan. Veeleer zou de eenheid der ware kerk, die dusver vrucht van mechanische manipulatie was geweest, nu eerst recht krachtig uitkomen en helder uitschitteren, als niet langer het gezag van een kerkvorst op aarde, maar Christus zelf van uit den hemel die eenheid in stand hield en bevestigde. Dat het tot deeling, tot splitsing zou *moeten* komen, kwam nog niet in hen op. Even beslist als eertijds Rome, *bleven* ze spreken van de *ware* kerk, en verwierpen alles wat daarbuiten stond als ketterij en secte, waarop ze dan niet aarzelden den naam van *valsche* kerk toe te passen. Ze waanden, even als de kerk dusver, niets dan het objectieve te grijpen, en doorzagen in het minst niet, hoe hun overbrengen van het zwaartepunt van de „kerkelijke ambtsdragers" op de „geloovigen," noodzakelijkerwijze een geheel nieuwe ontwikkeling moest doen geboren worden, en het *subjectieve* element in de belijdenis tot een beteekenis moest doen komen, gelijk het die dusver nimmer had bezeten.

Dit verbaze niet. De Reformatie brak uit op een keerpunt in de historische ontwikkeling van Europa's volkeren. Niemand verheelt thans of spreekt tegen, dat het de 16e eeuw was, waarin de individueele, de persoonlijke, de subjectieve ontwikkeling bij deze volken haar aanvang nam. Het was *steeds* de natuurlijke loop der dingen, dat alle volk en natie begint met niet anders dan een gemeenschappelijk leven te leiden, zonder dat in dit gemeenschappelijk leven het persoonlijk element nog tot zijn recht kan komen. Zoo was het in Israël onder Mozes, zoo is het in Rusland nog. In dat tijdperk van ontwikkeling heeft de massa slechts één geest, één stem, één toon, één lied. Alle gevoelen hetzelfde en spreken hetzelfde. De stempel van het volksleven blijft nog één, en heeft zich nog niet in zijn vertakkingen gesplitst. Maar dit houdt niet aan. Weldra treedt zulk een volk in een ander stadium van ontwikkeling over, en dan begint zich de veelheid in de eenheid te vertoonen en begint het persoonlijk streven, de persoonlijke overtuiging haar eisch te doen gelden. De overgang nu uit dit eerste in het tweede stadium viel voor de volken van West-Europa in de 16de eeuw, maar begon pas, toen de Reformatie opkwam, en het was daarom volkomen natuurlijk, dat onze vaderen bij hun kerkelijk streven nog van verre niet vermoedden, waartoe die nieuwe actie noodzakelijkerwijs ook op kerkelijk gebied leiden zou. Eerst de feiten hebben hen ontnuchterd.

Deze uitdrukking is niet sterk. Bitter gaat door alle correspondentie onzer mannen uit die dagen de droeve, aan hun hart ontscheurde klacht over de gedeeldheid van inzichten die zich openbaarde. Geen poging wordt gespaard, om, kon het, deze gedeeldheid in eenheid op te lossen. Godsdienstgesprek na godsdienstgesprek is er voor gehouden. Dagen en nachten zaten allerlei gecomitteerden saam om de eenheid in formule te vinden. Met bangheid en vreeze in het hart, werd de ééne concessie voor, de andere na gedaan. Tot men eindelijk inzag, hoe het verschil van opvatting te diep ging, en men niet meer *mocht* toegeven, en met wreede teleurstelling in het hart uiteenging. Ten slotte teekenden zich in die verschillen zekere hoofdstroomingen af; en de mannen van eenzelfde hoofdstrooming sloten zich eerst in eigen kring nauwer aaneen, toen het er opaan kwam, hun gemeenschappelijke bedding tegenover de andere hoofdstrooming te verdedigen. Wat men saam nog aan eenheid overhield, dankte men aan het doodelijk gevaar dat heel de Reformatie van Rome dreigde, en wat in West-Europa nogmaals de Gereformeerden aaneensloot, was het dubbele gevaar van Spanje en het *Interim*. De Lutherschen behandelden de Gereformeerden zeer hard, en dat juist heeft de eenheid der Gereformeerden bevorderd. Wel gaven toen de Gereformeerden ook allerlei afzonderlijke belijdenisschriften uit, maar de hoofdstellingen van al deze confessies toonden toch éénheid van zin, en, saam in één bundel als *Harmonia Confessionum* uitgegeven, gaven ze aan onze vaderen recht, om, zonder dwang, op een verworven eenheid te roemen. Het Concilie van Dordrecht in 1619 zette er de kroon op. Maar hoe rijk die winste in enger kring ook was, te loochenen viel niet meer het feit, het groote feit, waarin de eens zoo schoone illusie was ondergegaan, dat de Lutherschen *naast* de Gereformeerden als kerkelijke groep waren opgetreden, en dat tal van kleinere groepen, hier, in Engeland en in Schotland, nog weer in onderscheiding van de Gereformeerden optraden; daargelaten nu nog, dat onder de Gereformeerden zelve even duidelijk uit elkaar gaande richtingen optraden. Denk slechts aan Saumur in het leerstuk der verkiezing, en kerkrechtelijk aan de Independenten.

Viel hiermee hun theorie? Ja, in zooverre zij zich hadden ingebeeld, dat uitwendige eenheid van de ééne ware kerk, zonder en buiten de Roomsche instelling van een hoogste leergezag, denkbaar was. Hun belijdenis van de kerk als „vergadering der ware Christgeloovigen", rustende op de belijdenis der uitverkiezing, had nu eenmaal aan het *subjectieve* element, door de vrijheid der conscientie, recht tot meespreken gegeven, en dit grondstuk van hun belijdenis moest met logische noodwendigheid tot splitsing van de kerk in meerdere formatiën, oftewel tot vernietiging van alle zichtbare kerkformatie als zoodanig, leiden. Het hoog-ideale standpunt door onze vaderen ingenomen, was met de koude realiteit in onverzoenlijken strijd. Zeker, de waarheid is één, en het Woord één, en één de verlichting van den Heiligen Geest, maar als het er nu aan toekomt, om in het subjectief bewustzijn deze waarheid op te nemen, en ze in een eigen menschelijk woord uit te spreken, dan breekt de ééne lichtstraal in haar veelheid van tinten, en bloeit het uitgestrooide zaad op, niet in een bed van één enkele bloemsoort, maar in een rijke variatie van bloemgewas, wier eenheid in de *harmonie*, en niet langer in de gelijksoortigheid noch in de gelijkvormigheid ligt. En deze harmonie is dan iets heerlijks, iets haast te schoon voor deze aarde; en het is alleen onder bijzonder gunstige omstandigheden, dat het schoon dier harmonie in Christus kerk te genieten valt. Druk en vervolging zijn daartoe 'sHeeren zendboden. Toen onze vaderen te vuur en te zwaard vervolgd werden, en voor zich en hun kinderen op lijfsbehoud bedacht hadden te zijn, toen heeft de angst en de vertwijfeling de broederen doen aaneensluiten met een innigheid, die den sectegeest tijdelijk bezwoer. En ook, toen de beker des lijdens hun zoo ten boorde toe vol aan de lippen werd gezet, toen is hun vroomheid zoo innig, hun geloofsmoed zoo veerkrachtig, hun leven nabij God zoo nauw en teeder geweest, dat de werking van den Heiligen Geest de booze werking van zelfzucht en eigen zin ten onder hield. Geschillen en verschillen kwamen ook toen wel op, maar de vervolging oefende nog sterker haar saambindende kracht, en door federatieve saambinding, is toen voor een oogenblik een harmonie bereikt, gelijk men die nauwlijks zelve had durven hopen.

Maar dit hield geen stand. Toen de vervolging ten einde liep, verslapte de broederband, het leven met God verloor aan innigheid, en van die ure af hernam de ontbindende en splijtende en splitsende kracht haar volle werking. En dat is nog zoo. Ook onder ons. Tusschen natiën en natiën. Tusschen werelddeelen en werelddeelen. In den boezem van eenzelfde natie tusschen groepen en groepen. En zelfs in een groep, zoo hecht vereenigd als die der Gereformeerden ten onzent thans is, komen gedurig toch weer wrijvingen en botsingen op, die, zoo er geen macht des gebeds en der liefde voor God opging, straks opnieuw tot scheuring leiden zou. In zulk een toestand nu, gelijk die deels naar Gods scheppingsordinantie, deels als vrucht der historie, deels door onze zonde werd en is, buiten de ware kerk, over heel deze aarde en onder alle volk, een iegelijk te willen sluiten, die niet met ons hetzelfde gevoelt, denkt en belijdt, is kortweg de volstrekte ongerijmdheid. De kerk staat nu eenmaal in haar deelen voor ons, en met *die gedeelde kerk* heeft de Overheid van doen.

---

[1] Fil. 3:15-16. [2] 1 Cor. 1 : 10.

„Met hem één plant."

> Want indien wij met hem één plant geworden zijn in de gelijkmaking zijns doods, zoo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking zijner opstanding.
> Rom 6 : 5

Beide, én in het vroom-aandoenlijk gesprek, én in de H. Schrift, wordt veel van de „overzij van het graf" gehandeld, maar de inhoud van „gesprek" en „Schrift" scheelt zoo. In het gesprek gaat het maar al te zeer over den mensch die stierf of die sterven zal, in de Schrift beweegt alles zich om het middelpunt in Christus.

Dit wordt niet absoluut beweerd. In het gesprek komt ongetwijfeld ook de Middelaar ter sprake, en in de Schrift wie onder menschen ontsliep of den dood eens tegengaat. Maar in het gesprek staat toch gemeenlijk meer de mensch, in de Schrift meer de Christus Gods op den voorgrond.

Misschien zou men zelfs nog scherper kunnen zeggen, dat aldus het *grafschrift* van de *H. Schrift* verschilt. Want wel is men onder Gereformeerden op den lijksteen sober, en in het gemeen onder de getrouwe belijders van den Heiland meer Schriftuurlijk. Maar als men den kring breeder trekt, en een studie maakt van de grafschriften op kerkhoven bij groote steden, dan is het opmerkelijk, hoe weinig daarin van den „Overwinnaar van dood en graf," en hoe schier eenigliik daarin van den mensch, die heen ging of van den mensch die achterbleef, gebeiteld werd.

In het gesprek en op den lijksteen kan men, om slechts dit ééne te noemen, veilig zeggen, dat het aandoenlijk vraagstuk van het „weerzien" sterk op den voorgrond treedt, terwijl omgekeerd in de H. Schrift van dat „weerzien" bijna niet gehandeld wordt. En aan dat „weerzien" knoopen zich dan tal van andere vragen: Zouden onze ontslapenen van ons afweten? Zouden zoo nog voor ons bidden? Zouden ze er iets van merken, als we hier op aarde met hen bezig zijn? Kunnen zij nog iets voor ons, kunnen wij nog iets voor hen doen? Of wel is de band, die ons eens saambond, doorgesneden, en hebben *wij* met hen, *zij* met ons niets meer van doen?

Wie dat soort onderwerp aanroert, is vooral onder de aandoenlijke sekse er zeker van, dat men naar hem luistert. Het Spiritisme is er grootendeels uit opgekomen. En, al moge de man die over alles heen is, met zulke vragen zijn spel van harteloozen spot drijven, het blijft waar, dat we op onze graven al zulke vragen o, zoo moeilijk van ons kunnen zetten.

Het is zoo menschelijk!

En toch, de Heilige Schrift moedigt het niet aan. Ze voedt de neiging, die hierin uitkomt, niet. Ganschelijk niet in het Nieuwe Verbond, en slechts zeer vaag in het Oude. Iets wat bij Israël nog te opmerkelijker is, omdat Israël in Egypte groot werd, waar de dienst van het graf, meer dan bij eenig ander volk, niet maar een stuk, neen, de rijke bezigheid van het leven vormde.

De zorge voor de graven ging bij het volk, waaronder Israël van stammengroep een natie werd, de zorge voor het huis waarin men tijdens zijn leven woonde, zeer stellig te boven.

Slechts éénmaal heeft Jezus zich pertinent over een vraag die het „weerzien" raakt, uitgelaten. Het gold die vrouw, die in Leviraatshuwelijk achtereenvolgens zeven broeders tot man had gehad, en van wie men Jezus nu vroeg: In de opstanding der dooden, aan wie zal ze dan als vrouw eigenlijk verbonden zijn?

Maar ook toen voedde Jezus de hope van het weerzien zoo weinig, dat hij veeleer elk denkbeeld, alsof na den dood zulk een aardsche liefdeband nog doorging, kortweg afsneed. En wel teekent Jezus zelf in „Lazarus en de rijke man," ons een terstond elkander herkennen na-dat beiden gestorven waren, maar ook hier is de band van vroeger weggevallen, en is de verhouding veeleer omgekeerd.

Ook in de apostolische geschriften vindt ge over dat „weerzien" letterlijk geen woord, en dat niettegenstaande met name Paulus, herhaaldelijk en breedvoerig, van wat na het sterven te komen staat, handelt. En wat het meest treft is, dat ook in de Openbaringen, waarin alle vreugde des eeuwigen levens in sprekende kleuren geschilderd wordt, onder de genietingen die eeuwiglijk Gods kind zullen verkwikken, met niet één trek van het „weerzien" gewag wordt gemaakt. „Weerzien" nu natuurlijk genomen in dien teederen zin, waarin het woord gangbaar is, als weeraanknoopen en voortzetten van den innigen liefdeband die man en vrouw, die moeder en kind, die zuster en broeder, die vriend en vriend op aarde verbonden hield.

Daarvan vindt ge niets.

Een leemte, waaruit ge niet zult afleiden, dat er dus *geen* herkenning en *geen* terugvinden zijn zal. Dat staat nergens. Maar een opmerkelijk zwijgen, dat niet uit vergissing of vergeten mag verklaard worden, en u stellig vermaant, om, bij ons denken aan de overzij van het graf, onze ontslapenen die we liefhadden, naar de tweede plaats te verschuiven, en voorop